

Юрій ЛОТМАН, Юрій ЦІВ'ЯН Зародження кіномови

Особливості кіномови - і нинішньої, і віддалених епох - визначилися тоді, коли в кіно був відсутній звук. Якщо на мить уявити, що перемогла модель Едісона і кіно народилося розмовляючим, ми б скоріше за все споглядали б сьогодні зовсім інше мистецтво. Мова сучасного фільму несе в собі сліди подоланої німоти - і, якщо потрібно, легко обходиться без розмов: згадаймо фільм Е.Сколи «Бал».

Проте, коли ми говоримо, що спершу кіно було німим, це не значить, що в залі раннього кінотеатру стояла тиша. Тиша в залі - прерогатива звукового кіно. Ми шикаємо на сусіда, щоб почути слова з екрана. Німому кіно тиша була ні до чого.

По-перше, в кожному кінотеатрі був музикант («тапер», якщо він грав на фортепіано), який знімав відчуття нависаючої тиші. Тапер грав, не дивлячись на екран - музика не обов'язково відповідала тому, що відбувалося. В Росії кіновласники часто воліли сліпих акомпаніаторів - вважалося, що важливіше акомпанувати настроєві залу, аніж перипетіям сюжету.

По-друге, сам настрій залу дуже відрізнявся від нинішнього. Аудиторія була галасливішою - вона нагадувала фольклорну аудиторію балаганів, яка підказувала Петрушці, де зачався городовий. В публіці голосно лялялись. Грамотніші вголос читали титри. Один із найстаріших режисерів латиського кіно К.Пуце згадував, що в ризьких довоєнних кінотеатрах була в обігу своєрідна гра: коли герой на екрані цілував героїню, із задніх рядів доносилося гучне цмокання - і якщо якійсь парі вдавалося потрапити в «синхрон», їх нагороджували оплесками.

Врешті, в залах німого кіно, як правило, було чути шум проекційного апарату. Він не заважав. Режисер В.Е.Мейерхольд навіть шкодував, що такого шуму не буває в

театрі: на його думку, це стрекотання створює у глядачів образ Часу. Шум проектора не був монотонним; кіномеханіки крутили фільми вручну і від них залежала швидкість руху персонажів. Комедії завжди крутили швидше, зворушливі сцени - повільно. Але і всередині сюжету ритм проекції часто мінявся, наприклад, механік старався скоріше повернути епізоди, які здавалися йому нецікавими.

Крім того, швидкість проекції часто залежала від зовнішніх обставин - таких, як година дня і особистий темперамент механіка. Наприклад, постійні відвідувачі уникали вечірніх сеансів, знаючи, що ввечері кіномеханік, як правило, поспішає додому. Щодо темпера-

Макс Ліндер у фільмі «Макс у вар'єте».

менту, то в нашому розпорядженні є свідчення Дмитра Кирсанова, відомого французького режисера 1920-х років, автора хрестоматійного фільму «Менільмонтан» - класики французького кіноавангарду, - знятого у підкреслено повільному ритмі.

Пояснюючи французьким глядачам цю рису свого художнього бачення, Кирсанов послався на перші дитячі враження від кіно у місті Юр'еві (нині - Тарту), де він народився: «...оскільки «Кінематограф», куди я навідувався, містився у провінційному місті, де уповільненість є принципом життя, я дивився більшість фільмів у якомусь уповільненні, яке чимось нагадує сучасну сповільнену зйомку. Так от, найбільше в кіно мені тоді подобалися повільні, неприродні рухи акторської гри. Зрозуміло, тоді мені здавалося, що здатність так рухатися є наслідком особливого артистичного дару, і я безрезультатно старався наслідувати незрівнянному рухові кіно...»

Глядачі, звичайно, не пасували перед «імпровізаціями» механіків. Якщо темп здавався їм надто швидким, вони гукали: «Не гони картину!» - а якщо надміру повільним: «Мишко, крути!» («Мишко» - так називали всіх кіномеханіків, як раніше візників називали «ваньками»).

Підсумувати сказане про атмосферу, яка панувала в залі німого кіно, можна словами російського письменника О.Ремізова. «...я уявляю собі, чому кіно приваблює і навіть затягує - висиджують вечори з дня на день. Кіно - місце спілкування в присутності спільного третього об'єднуючого - дії на сцені, і притому такої різноманітної, чого сучасний театр не може дати».

Друкується за книгою:
Юрій Лотман, Юрій Цив'ян.
Диалог с экраном.
Таллін, 1994. Переклад з російської.